

УДК 343.131:347.19

М.О. Свірін,
кандидат юридичних наук

ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

У статті досліджені зміни до Кримінального кодексу України, узагальнені зауваження та різні наукові підходи до запровадження в Україні заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Підставою звернення автора до зазначеної проблематики стало те, що на сьогодні аналізу цих норм присвячена невелика кількість наукових робіт, а їх практичне застосування взагалі відсутнє. Здійснено спробу наголосити на найбільш очевидних проблемах у регламентації таких заходів та висловити своє бачення щодо подальшого розвитку інституту відповідальності юридичних осіб в Україні.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, заходи кримінально-правового характеру, юридична особа, законодавство про кримінальну відповідальність.

В статье исследованы изменения к Уголовному кодексу Украины, обобщены замечания и разные научные подходы к введению в Украине мер уголовно-правового характера к юридическим лицам. Основанием обращения автора к этой проблематике явилось то, что сегодня анализу этих норм посвящено небольшое количество научных работ, а их практическое применение вообще отсутствует. Предпринята попытка отметить наиболее очевидные проблемы регламентации таких мер и высказать свое видение относительно дальнейшего развития института ответственности юридических лиц в Украине.

Ключевые слова: уголовная ответственность, меры уголовно-правового характера, юридическое лицо, законодательство об уголовной ответственности.

Paper investigates the changes to the Criminal Code of Ukraine, several comments and different scientific approaches to the introduction in Ukraine the measures of criminal-legal nature of legal persons are summarized. The reason of the author's attention to this problem was the fact that the analysis of these norms is dedicated to a small number of scientific works and their practical application is non-existent. An attempt was made to highlight some of the more obvious problems of regulation of such measures and to express author's vision on the future development of the institution of the liability of legal persons in Ukraine.

Keywords: criminal responsibility, measures of criminal and legal character, legal entity, legislation on criminal responsibility

Актуальність досліджених у цій статті питань полягає в необхідності наукового осмислення та аналізу застосування внесених до Загальної частини Кримінального кодексу України доповнень (далі – КК України) щодо заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб. Ці зміни були запроваджені Законом України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб” від 23 травня 2013 року.

Незважаючи на те, що зазначені зміни до кримінального законодавства України були прийняті достатньо недавно, норми щодо заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб вже тричі зазнали законодавчих змін (закони № 1207-VII від 15.04.2014, № 1261-VII від 13.05.2014, № 317-VIII від 09.04.2015).

Слід зазначити, що загальним правилом (одним із постулатів) вітчизняної кримінально-правової доктрини України є те, що кримінальній відповідальності підлягає тільки фізична особа. Згідно зі ст. 18 КК України суб'єктом злочину визнається фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Це ознаки так званого загального суб'єкта, які є обов'язковими для будь-якого складу злочину. Відповідно, юридичні особи (підприємства, організації, установи, політичні партії, громадські організації тощо) не є суб'єктами злочинів в Україні. Однак питання щодо доцільності запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб протягом тривалого часу активно обговорюється в юридичній літературі і залишається дискусійними [9, с. 96–100; 8, с. 4–5; 4; 5, с. 181–192].

Слід зазначити, що на думку більшості науковців, які прийняли участь у цій дискусії, запровадження відповідальності юридичних осіб в межах кримінального законодавства України є поспішним і необґрунтованим, а також суперечить принципам кримінального права України. Зокрема, традиційно наголошується, що юридичні особи в Україні не можуть підлягати кримінальній відповідальності внаслідок неможливості визначення вини такої особи в скоєнні кримінального правопорушення, відсутності науково обґрунтованої системи кримінальних покарань юридичних осіб тощо. Також стверджується, що кримінальна відповідальність юридичних осіб не відповідає фундаментальним принципам кримінального права: принципу особистої винної відповідальності та принципу індивідуалізації кримінальної відповідальності і покарання [3].

Так, необґрунтованість та поспішність встановлення відповідальності юридичних осіб на теренах України шляхом теоретичного аналізу новел чинного законодавства про кримінальну відповідальність доводить Шинкар'єв Ю.В. [9]; Пасека О.Ф. проаналізував регламентацію заходів кримінально-правового характеру та їх співвідношення з можливою кримінальною відповідальністю юридичних осіб, проблеми, які спричинені відповідним доповненням КК України [6, с. 257]; Берзін П.С. і Гацелюк В.О. розглянули окремі проблеми застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб [2].

Прихильники протилежної точки зору вважають, що вчинок особи (як фізичної, так і юридичної) є єдиною формою, в якій воля може знайти своє об'єктивне вираження. Зазначається, що принцип індивідуалізації покарання ставить проблему лише технічного характеру, тобто проблему розподілу тягаря кримінальної відповідальності, оскільки така відповідальність юридичних осіб не виключає притягнення до неї і фізичних осіб [3].

На нашу думку, не з усіма зазначеними та іншими авторами, які критикують ці новели до кримінального законодавства, можна погодитися беззаперечно. Так, вести мову про кримінальну відповідальність юридичної особи, а отже, і про юридичну особу як суб'єкта кримінального правопорушення є некоректним. Кримінальне правопорушення, що виписане у Особливій частині КК України, може бути вчинене тільки фізичною особою, яка, відповідно, і є суб'єктом правопорушення. Водночас законодавець не використовує термін “кримінальна відповідальність” стосовно юридичних осіб і в законі йде мова про заходи кримінально-правового характеру щодо таких осіб.

З огляду на євроінтеграційний курс нашої держави, прагнення дотримуватися Сорока Рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) і стати учасницею Палермської Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р., що набула чинності для України 21.05.2004, визначення критеріїв притягнення до відповідальності юридичних осіб і подальше їх застосування є очевидним. Як зазначає Батраченко Т.С., однією з найактуальніших проблем під час проведення кримінально-правових реформ у сучасних країнах світу є кримінальна відповідальність юридичних осіб. Аналіз діяльності юридичних осіб засвідчує, що складна організаційна структура підприємств, значна кількість осіб, залучених у сферу цієї діяльності, а також певна децентралізація управління сприяють збільшенню фактів учинення протиправних дій, у тому числі корупційних. На думку автора, виникла потреба запровадити прямі санкції безпосередньо до юридичної особи, що дозволить посилити контроль за негативними наслідками господарської діяльності [1, с. 98].

У ряді країн світу, зокрема у США та Англії, кримінальна відповідальність юридичних осіб і деяких інших корпорацій існує вже протягом декількох десятиліть, тому питання про таку відповідальність для юристів цих країн давно перестало бути дискусійним. Водночас у деяких країнах (ФРН, Швеції, Італії, Іспанії, Швейцарії) встановлена так звана “квазікримінальна” (адміністративно-кримінальна) відповідальність юридичних осіб. Характерною ознакою такої відповідальності є те, що законодавство не визнає юридичних осіб суб’єктами злочину, але у низці випадків, зокрема передбачених окремими нормативними актами, до них можуть застосовуватися різноманітні кримінальні санкції [3].

Слід зазначити, що крок українського законодавця до запровадження заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб в основному відповідає ознакам, притаманним інституту “квазікримінальної” відповідальності, що знайшов поширення в Європі. Проте ці заходи ще не адаптовані до вітчизняного і, в першу чергу, кримінального законодавства.

Розглядаючи зазначені новели законодавства, доцільно зауважити, що вони знайшли своє закріплення не лише в Законі України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб” від 23 травня 2013 року. Так, Законом України “Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення” від 14.10.2014 № 1702-VII передбачено, що його дія поширюється на громадян України, іноземців та осіб без громадянства, фізичних осіб-підприємців, а також *на юридичних осіб, їх філії, представництва та інші відокремлені підрозділи*, що забезпечують проведення фінансових операцій на території України та за її межами відповідно до міжнародних договорів України (ч. 1 ст. 2. Сфера застосування Закону). Крім того, відповідно до ч. 2 ст. 24 зазначеного Закону *юридичні особи*, які здійснювали фінансові операції з легалізації (відмивання) доходів одержаних злочинним шляхом, або фінансували тероризм чи розповсюдження зброї масового знищення, можуть бути ліквідовані за рішенням суду.

Безпосередньо аналізуючи норми, якими доповнено КК України, слід зазначити, що новим Розділом XIV-І “Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб”, який містить дев’ять статей (96³ – 96¹¹), встановлено підстави, види та порядок застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

Так, підставами для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру відповідно до ч. 1 ст. 96-3 КК України є:

– вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у статтях 209 і 306, частинах першій і другій статті 368-3, частинах першій і другій статті 368-4, статтях 369 і 369-2 КК України;

– незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого із злочинів, передбачених у статтях 209 і 306, частинах першій і другій статті 368-3, частинах першій і другій статті 368-4, статтях 369 і 369-2 КК України;

– вчинення її уповноваженою особою від імені юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у статтях 258-258-5 КК України, а також від імені та в інтересах юридичної особи ряду інших злочинів.

При цьому злочини визнаються вчиненими в інтересах юридичної особи, якщо вони призвели до отримання нею неправомірної вигоди або створили умови для отримання такої вигоди, або були спрямовані на ухилення від передбаченої законом відповідальності.

Під уповноваженими особами юридичної особи відповідно до цієї норми слід мати на увазі службових осіб юридичної особи, а також інших осіб, які згідно з законом, установчими документами юридичної особи чи договором мають право діяти від імені юридичної особи.

Таким чином, кримінальним законодавством визначено конкретний перелік злочинів, вчинення яких службовими особами юридичної особи, а також іншими визначеними особами, які мають право діяти від імені юридичної особи і в її інтересах, є підставою для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру.

На нашу думку, доцільно більш детально розглянути питання щодо підстав для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру.

Як свідчить проведений аналіз, для застосування заходів кримінально-правового характеру (що реально є заходами відповідальності) необхідне вчинення певних протиправних дій особою, яка не є суб'єктом, що зазнає цих заходів (так званім суб'єктом у цих випадках є юридична особа). Така ситуація, зазначає Шинкар'ов Ю.В., є неприпустимою, оскільки закон для застосування певних “заходів” до певного суб'єкта не повинен визнавати як підставу вчинки та дії інших суб'єктів (уповноважених осіб), хоча і пов'язаних управлінськими функціями з першим (юридичною особою) [9]. Продовжуючи далі думку автора, слід зазначити, що інтереси учасників юридичної особи та особи, яка діє від її імені, далеко не завжди співпадають, а нерідко й протирічать. Водночас у положеннях норм, що аналізуються, відсутні чіткі критерії того, що кримінальне правопорушення вчинене саме в інтересах юридичної особи, а не з метою задоволення власних інтересів її представника. Так, у ряді зарубіжних країн діє норма, за якою юридичну особу не може бути притягнуто до відповідальності за корупційні дії її співробітників, якщо ті ознайомлені з положеннями законодавства про недопущення хабарництва.

Юридичними особами, до яких застосовуються заходи кримінально-правового характеру згідно зі ст. 96-4 КК України є підприємства, установи чи організації, крім державних органів, органів місцевого самоврядування, організацій, створених ними у встановленому порядку, що повністю утримуються за рахунок, відповідно, державного чи місцевого бюджетів, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, а також

міжнародних організацій. Крім того, заходи кримінально-правового характеру можуть бути застосовані судом до суб'єктів приватного та публічного права резидентів та нерезидентів України, включаючи підприємства, установи чи організації, державні органи, органи місцевого самоврядування, організації, створені ними у встановленому порядку, фонди, а також міжнародні організації, інші юридичні особи, що створені згідно з вимогами національного чи міжнародного права. Якщо держава або суб'єкт державної власності володіє часткою більше 25 % в юридичній особі або юридична особа знаходиться під ефективним контролем держави чи суб'єкта державної власності, то дана юридична особа несе цивільну відповідальність у повному обсязі за неправомірно отриману вигоду та шкоду, заподіяну злочином, що вчинений державою, суб'єктами державної власності або державного управління.

Підставами для звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру є перебіг строків давності з дня вчинення її уповноваженою особою будь-якого злочину, зазначеного в статті 96-3 КК України, і до дня набрання вироком законної сили. Такі строки пов'язані з тяжкістю вчиненого злочину і визначені в статті 96-5 КК України. Перебіг давності застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру зупиняється, якщо її уповноважена особа, яка вчинила будь-який злочин, зазначений у статті 96-3 КК України, переховується від органів досудового слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та її місцезнаходження невідоме. У таких випадках перебіг давності відновлюється з дня встановлення місцезнаходження цієї уповноваженої особи. Переривання перебігу давності застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру також відбуватиметься, якщо до закінчення передбачених строків її уповноважена особа повторно вчинила будь-який злочин, зазначений у статті 96-3 КК України.

До юридичних осіб судом можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру, що передбачені у ст. 96-6 КК України: штраф; конфіскація майна; ліквідація. На жаль, законодавець не надає визначення заходів кримінально-правового характеру, зосереджуючись тільки на окресленні їх видів. Заходи кримінально-правового характеру, пише Шинкар'єв Ю.В., є достатньо широкими за змістом, і зведення кола їх застосування виключно до юридичних осіб є помилковим. До того ж законодавцю, перш ніж вводити поняття такого рівня в чинне законодавство, бажано було б дати його легальне визначення, щоб усунути можливі помилки в розумінні його правової суті [9].

Штраф та ліквідація відповідно до ст. 96-6 КК УКРАЇНИ можуть застосуватися лише як основні заходи кримінально-правового характеру, а конфіскація майна – лише як додатковий. При застосуванні заходів кримінально-правового характеру юридична особа зобов'язана відшкодувати нанесені збитки та шкоду в повному обсязі, а також розмір отриманої неправомірної вигоди, яка отримана або могла бути отримана юридичною особою.

Відповідно до ч. 3 ст. 96-7 КК України суд з урахуванням майнового стану юридичної особи може застосувати штраф із розстрочкою виплати певними частинами строком до трьох років. Проте, якими саме критеріями має керуватися суд при визначенні матеріального стану юридичної особи, залишається не зрозумілим.

Конфіскація майна відповідно до ст. 96-8 КК України застосовується судом у разі ліквідації юридичної особи.

Ліквідація юридичної особи відповідно до ст. 96-9 КК України застосовується судом у разі вчинення її уповноваженою особою будь-якого із злочинів,

передбачених цією статтею. Слід зазначити, що в статті не передбачено ліквідацію юридичної особи як захід кримінально-правового характеру за вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах цієї юридичної особи легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК України). Це положення КК України суперечить Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення” від 14.10.2014 № 1702-VII, у ч. 2 ст. 24 якого передбачено ліквідацію за рішенням суду юридичної особи, яка здійснювала фінансові операції з легалізації (відмивання) доходів або фінансувала тероризм. Це протиріччя не усунуто і законами, якими вносилися зміни до зазначених норм, що, на нашу думку, можна пояснити відсутністю на сьогодні практики їх застосування.

При застосуванні до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру судом мають враховуватися ступінь тяжкості вчиненого її уповноваженою особою злочину, ступінь здійснення злочинного наміру, розмір завданої шкоди, характер та розмір неправомірної вигоди, яка отримана або могла бути отримана юридичною особою, вжиті юридичною особою заходи для запобігання злочину (ст. 96-10 КК України). Застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру за сукупністю злочинів здійснюється в порядку, визначеному ст. 96-11 КК України:

– в межах одного провадження суд, застосувавши до юридичної особи заходи кримінально-правового характеру за кожен злочин окремо, визначає остаточний основний захід шляхом поглинення менш суворого заходу більш суворим;

– за наявності невиконаного заходу за попереднім вироком (вироками) суду кожне з них виконується самостійно, крім випадків застосування судом ліквідації юридичної особи згідно з КК України.

На сьогодні, як вже зазначалося вище, відсутня практика застосування кримінально-правових норм, що аналізуються. Ця обставина безперечно викликана не тим, що в державі не має юридичних осіб, які причетні до протиправної діяльності. Такі організації існують і більш того, як свідчить міжнародна практика, нерідко створюються саме для здійснення кримінальних правопорушень. Зокрема, це легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування терористичної діяльності, найманство тощо.

Водночас, як зазначається в юридичній літературі, складна структура управління підприємством, зокрема управління колегіальними органами (зборами акціонерів, правлінням, дирекцією тощо), ускладнює ідентифікацію фізичних осіб, причетних до вчинення злочину. Більш того, юридичні особи мають численні механізми приховування фізичних осіб, причетних до вчинення злочину, а саме прийняття рішень колегіально [7].

Резюмуючи аналіз зазначених нововведень до КК України, слід зазначити таке:

1. У розвиток подальшого євроінтеграційного курсу в Україні введені заходи кримінально-правового характеру до юридичної особи, що мають застосовуватися у випадку вчинення її уповноваженою особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбачений КК України. У цілому норми, введені до КК України, відповідають світовій практиці та міжнародно-правовим актам, що стосуються відповідальності юридичних осіб. Водночас у міжнародно-правових актах, на виконання яких в Україні введені зазначені норми, не має прямої вказівки на те, що відповідальність юридичних осіб за правопорушення має бути лише в кримінально-правовому полі. Це, у свою чергу, не виключає і встановлення

відповідної цивільної (адміністративної, фінансової тощо) відповідальності. Слід також враховувати, що чинним законодавством України уже встановлено низку адміністративних санкцій (переважно фінансових), які застосовуються до юридичних осіб і передбачені податковим, митним, антимонопольним, природоохоронним законодавством, законодавством про цінні папери та іншими нормативно-правовими актами України.

2. Зазначені новели в законодавстві не в повній мірі відповідають принципам теорії та практики вітчизняного кримінального права, але й не дають підстав для висновку про те, що в Україні запроваджена кримінальна відповідальність юридичних осіб, тобто юридичні особи (підприємства, організації, установи, політичні партії, громадські організації і таке ін.) є суб'єктами злочинів, як на цьому наголошують окремі автори. Зазначений висновок виглядає аргументованим з таких причин.

По-перше, законодавець не визначив юридичні особи суб'єктом злочинів у ст. 18 КК України.

По-друге, у статтях розділу XIV-1 КК України мова йде не про вчинення злочинів юридичними особами, а про вчинення їх уповноваженими особами від імені та в інтересах цієї юридичної особи злочину, що не є тотожним.

3. Водночас механізм застосування таких заходів до юридичних осіб на сьогодні відсутній, не всі положення, що викладені у Розділі XIV-1 КК України є коректними щодо ряду інших норм КК України, а самі нововведені норми потребують вдосконалення, зокрема:

- законодавцем не визначено стадію кримінального провадження, на якій юридична особа повинна зазнавати покарання за кримінальне правопорушення, що вчинене її уповноваженою особою. Вбачається, що цим моментом має бути вирок суду, що вступив в законну силу стосовно уповноваженої особи, яка вчинила злочин від імені чи в інтересах юридичної особи;

- більш чіткого розмежування потребує положення щодо інтересів учасників юридичної особи та особи, яка діє від її імені, вчиняючи правопорушення (ст. 96-3 КК України). З метою досягнення цілей індивідуалізації покарання доцільно передбачити додаткові критерії, які дозволятимуть стверджувати, що уповноважена особа діяла в інтересах юридичної особи, а не з метою втілення власних корисливих цілей. Крім того, мають бути максимально забезпечені законні права і інтереси (майнові права тощо) інших, причетних до юридичної особи, осіб (персонал, тримачі акцій підприємства та інші), які не мають відношення до вчинення злочину уповноваженою особою. У ході розробки таких критеріїв необхідно врахувати відповідний позитивний досвід зарубіжних країн;

- необхідно передбачити критерії, якими має керуватися суд при застосуванні до юридичної особи штрафу і визначенні при цьому її матеріального стану (ст. 96-7 КК України).

У статті здійснено спробу наголосити на найбільш очевидних проблемах у регламентації кримінально-правових заходів щодо юридичних осіб. Однак наукова дискусія з цього приводу ще довго триватиме на теренах України. Це, у свою чергу, створює широке поле для подальших наукових досліджень у галузі кримінального права, вивчення та імплементації відповідного законодавства зарубіжних країн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Батраченко Т.С.* Визначення окремих проблемних питань кримінальної відповідальності юридичних осіб / Т.С. Батраченко // Вісник Академії митної справи України. – 2013. – № 2 (11). – С. 98.

2. *Берзін П.С.* Окремі моменти застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб / П.С. Берзін, В.О. Гацелюк // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали міжнар. наук.-прак. конф., 10-11 жовт. 2013 р.; редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2013. – С. 153–158.

3. *Матяш Т.* Кримінальна відповідальність юридичної особи в Україні: міф чи реальність? / Т. Матяш // Закон & Юрист [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://juscutum.com/uk/content/>.

4. *Мозгова В.А.* Про перспективи запровадження в Україні інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб / В. А. Мозгова, Д. В. Ульянов // Проблеми впровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб: матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (1–14 квітня 2013 р., Харків) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ivpz.org/nternetkonferents-ya-2013>.

5. *Нерсесян А.С.* Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичної особи: аналіз нового законопроекту / А.С. Нерсесян // Вісник Вищої ради юстиції. – 2013. – № 2 (14). – С. 181–192.

6. *Пасека О.Ф.* Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб: окремі проблемні питання / О.Ф. Пасека // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2014. – № 4. – С. 257.

7. *Політова А.С.* Кримінальна відповідальність юридичних осіб: чи готова Україна до неї / А.С. Політова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.corp-lgugd.lg.ua/d140901.html>.

8. *Тацій В.* Стабільність як умова ефективності законодавства України про кримінальну відповідальність / В. Тацій, В. Борисов, В. Тютюгін // Голос України. – 5 квітня 2013 р. – С. 4–5.

9. *Шинкарьов Ю.В.* Правовий аналіз окремих новел законодавства про кримінальну відповідальність / Ю.В. Шинкарьов // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного ун-ту імені Г.С. Сковороди. – Серія “Право”. – 2014. – Вип. 21. – С. 96–100.

Отримано 29.04.2015